

O współczesnych kryzysach, czyli odczarowanie świata w epoce cyfryzacji widziane oczyma Byung-Chul Hana¹

On Contemporary Crises, or the Disenchantment of the World
in the Age of Digitalisation Seen through the Eyes of Byung-Chul Han

Joanna Anczaruk

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: j.anczaruk@student.uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-6695-5235

Abstract

The subject of this review is the book *Kryzys narracji i inne eseje* containing Polish translations of three essays by Byung-Chul Han. Considerations regarding the content of this collection are preceded by the context of the author's life and the phenomenon of his popularity on the international market, outside of the academia. The review analyses the structure of the book; the ideas contained in the third essay are considered of key importance for the interpretation of the two preceding texts. The problems of the crisis of community and the challenges faced by democracy are considered through Han's diagnoses of digital media and the decline of narrative ability. The summary examines the changes that digitalisation introduces to the concept of disenchantment of the world.

Keywords

Byung-Chul Han, narrative, disenchantment, crisis, digitalisation

Byung-Chul Han urodził się w 1959 roku w Seulu, stolicy Korei Południowej. Tam też rozpoczął edukację akademicką, podejmując studia metalurgiczne. W wieku dwudziestu dwóch lat przeniósł się jednak do Niemiec i zdecydował na gruntowną zmianę

¹ Recenzja książki Byung-Chul Hana *Kryzys narracji i inne eseje*, przeł. Rafał Pokrywka, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2024, 200 s.

zainteresowań – w 1994 obronił doktorat z filozofii we Fryburgu Bryzgowijskim. Wybór nowej trajektorii życia przyniósł mu ogromną popularność wśród globalnej rzeszy czytelników, pochodzących również spoza kręgów akademickich. Choć można silić się w tym kontekście na porównania z innymi postaciami współczesnych badaczy, których sława znacząco wykroczyła poza uniwersyteckie aule, takimi jak Jordan Peterson czy Slavoj Žižek, trudno nie dostrzec odmienności Hana. Odmawia on wywiadów i innych występów w mediach; nieczęsto podróżuje poza granice Niemiec. Mimo że został już obwołany „nowym ulubionym filozofem internetu”², w swojej pracy naukowej skupia się na krytyce kultury cyfrowej oraz jej niebezpiecznych związków z systemem późnego kapitalizmu. Polski czytelnik miał do tej pory okazję zapoznać się z kilkunastoma pozycjami z jego dorobku zebranymi w czterech tomach: *Społeczeństwo zmęczenia i inne eseje* (sześć tekstów)³, *Nie(do)rzeczy* (jeden tekst)⁴, *Kryzys narracji i inne eseje* (trzy teksty)⁵ oraz ostatnią spośród nich książką *Duch nadziei i inne eseje* (trzy teksty)⁶. Ponadto jeden jego esej (*Vom Verschwinden der Rituale*) został opublikowany w miesięczniku „Znak”⁷.

Han pisze po niemiecku, odwołując się najczęściej do zachodniej tradycji filozoficznej, socjologicznej i literackiej. Jego twórczość można usytuować w ramach gatunku określanego jako *Gesellschaftsdiagnosen* lub *Zeitdiagnosen*, koncentrującego się wokół rozważań na temat współczesnych przemian społeczeństw Zachodu; wśród ważnych przedstawicieli wymienić można José Ortegę y Gasseta, Karla Mannheima oraz Andreasa Reckwitz⁸. Teksty Hana charakteryzują się przeważnie niewielką objętością, eseistyczną formą, a także w miarę przystępnym językiem, niepozbawionym walorów estetycznych. Już same te względy częściowo tłumaczą popularność autora. Jego prace zdają się również odpowiadać pewnemu egzystencjalnemu zapotrzebowaniu współczesnych czytelników – oferują wyjaśnienia niepokoju nawiedzających przeciętnego członka rozwiniętego zachodniego społeczeństwa, które nie dają się zagłuszyć pozorami materialnego dobrobytu, szeroką dostępnością nowych technologii

² To sformułowanie, jak również informacje o życiorysie Hana, zob. Kyle Chayka, *The Internet's New Favorite Philosopher*, „The New Yorker” 17.04.2024, <https://www.newyorker.com/culture/infinite-scroll/the-internets-new-favorite-philosopher> [dostęp 29.11.2024].

³ Byung-Chul Han, *Społeczeństwo zmęczenia i inne eseje*, przeł. Rafał Pokrywka, Michał Sutowski, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2022.

⁴ Idem, *Nie(do)rzeczy*, przeł. Marek Leszczyński, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2023.

⁵ Idem, *Kryzys narracji*.

⁶ Idem, *Duch nadziei i inne eseje*, przeł. Rafał Pokrywka, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2025.

⁷ Idem, *Rytuały stabilizują życie*, przeł. Piotr Napiwodzki, „Znak” grudzień 2023, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/byung-chul-han-rytuały-stabilizują-życie/> [dostęp 1.09.2025]. W wersji drukowanej miesięcznika tekst został opatrzony tytułem *Przymus produkcji*.

⁸ Marek Czyżewski, *Recenzja eseju „Kryzys narracji” Byung-Chul Hana*, „Przegląd Socjologiczny” 2024, nr 73, s. 209–210.

i nielimitowaną rozrywką. Co więcej, Han właśnie w tych mających nieść ukojenie warunkach dopatruje się przyczyn powstawania rys na obrazie współczesnego świata.

Kryzys narracji i inne eseje poza tekstem wymienionym w tytule zawiera również dwa inne: *W cyfrowym roju* oraz *Infokracja. Rewolucja cyfrowa i kryzys demokracji*. Każda z prac diagnozuje odmienny problem: zanik zdolności opowiadania, kres wspólnotowości oraz niemoc systemu politycznego; mają one jednak zdaniem Hana jedno źródło – hegemonię mediów cyfrowych⁹. Wybór *Kryzysu narracji* na esej tytułowy można uzasadnić relacją struktury książki do jej treści. Został on umieszczony jako ostatni, ponieważ pełni funkcję podsumowującą i wyjaśniającą pojęcia kluczowe w esejach poprzednich; rozpoznania dotyczące zjawisk cyfrowego roju oraz infokracji prowadzą się do współczesnej utraty zdolności narracyjnych, stanowiącej z kolei przejaw szerszej tendencji społeczno-kulturowej, którą określić można cyfrowym odczarowaniem świata.

Różne bywały punkty wyjścia do namysłu nad kryzysem pojęcia narracji: dostrzeżenie ograniczeń nachylenia tekstowego i postulaty badania doświadczeń przedtekstowych¹⁰, krytyka koncepcji narratywizmu jako dominującego modelu wyjaśniającego sposób, w jaki ludzie porządkują przeżywaną rzeczywistość¹¹, czy w końcu słynna teza Lyotarda o postmodernistycznym końcu wielkich narracji. Han wybiera radykalnie odmienną drogę niż wymienione powyżej. Nie przyjmuje również Lyotardowskiego rozumienia narracji jako opowieści o funkcji uprawomocniającej szeroki wachlarz społecznych praktyk i instytucji, która we współczesnym świecie traci wiarygodność¹². Tekst Hana jest apologią narratywizmu jako jedyne go sposobu postrzegania świata, który uszczęśliwia – łączy pozornie przypadkowe elementy w sensowną historię, nadającą rytm „nagiej faktyczności świata”¹³; dzięki temu jednostki są w stanie dostrzec znacznie własnej egzystencji, tworzyć wspólnoty oparte na łączących je narratywach¹⁴ oraz wizje świata nasycone ponadczasowymi wartościami, takimi jak prawda. Jednakże pod wpływem użytkowania cyfrowych mediów ludzkie struktury doświadczenia ulegają zubożeniu; narracyjne pojęcie „wieści”, wymagającej skupienia oraz opowiedzenia, przekształca się we fragmentaryczną i zatimizowaną „informację”¹⁵, przyswajaną i wyrzucaną z pamięci w takt szybkich kliknięć; naukowe teoretyzowanie produkujące

⁹ Por. przypis tłumacza do *Przedmowy*, w: Byung-Chul Han, *Kryzys narracji*, s. 9.

¹⁰ Zob. Grzegorz Godlewski, *Poza nachylenie tekstowe, w stronę doświadczenia przedtekstowego. Wskazówki terapeutyczne*, „Teksty Drugie” 2018, nr 1, s. 61–78.

¹¹ Zob. Galen Strawson, *Against Narrativity*, „Ratio” 2004, nr 4, s. 428–452.

¹² Por. Jean-François Lyotard, *Postmodernizm dla dzieci. Korespondencja 1982–1985*, przeł. Jacek Migasiński, Warszawa: Fundacja Aletheia 1998, s. 29–34.

¹³ Byung-Chul Han, *Kryzys narracji*, s. 170.

¹⁴ Narratyw jest stosowanym przez Hana w *Kryzysie narracji* neologizmem. Choć autor nie definiuje tego pojęcia wprost, stosowane jest w znaczeniu jednostki treści narracyjnej, opowieści będącej pewną całością. Odnośnie do przemian terminologicznych wokół pojęcia narracji (u Hana i nie tylko) zob. Jarosław Płuciennik, *Ewolucja opowiadania od storytellingu do storysellingu i z powrotem. Paradoksy i wstępne rozpoznania terminologiczne*, „Zagadnienia rodzajów literackich” 2024, nr 67, s. 249–268.

¹⁵ Byung-Chul Han, *Kryzys narracji*, s. 139.

przybliżone modele zjawisk zastępuje zalgorytmizowana kalkulacja danych¹⁶, a dawne historie przekazywane sobie nawzajem w gronie bliskich osób zamieniają się w swoje własne karykatury – narratywy wystawione na sprzedaż pod modnym szyldem *storytellingu*, słowa, które Han przekształca na *storyselling*¹⁷.

Koncepcja cyfrowego roju stanowi odpowiedź na pytanie, co zastąpi dawne kolektywne skupione wokół współdzielonych narratywów i czerpiące z nich sprawczość. Rój stanowi formę ewolucyjną tłumy – dalekiego od sielskiej wspólnoty narracyjnej, stworzonego przez ekspozycję na media typu amfiteatralnego, takie jak radio i telewizja. Tłum, czerpiący konstytuującą go energię z uczucia gniewu, posiada jednak zasadniczą spoistość i moc sprawczą. Han uwzniośla wściekłość poprzez umieszczenie tej emocji w kontekście jednego z fundacyjnych tekstów zachodniej kultury: przypomina o opisie gniewu Achillesa w *Iliadzie*¹⁸. Taka przepojona patosem złość posiada swoje zalety, potrafi zespolić tłum i zmotywować do walki. Przeciwwstawiona zostaje uczuciu szoku, stanowiącemu podstawę do powstania roju. Szok jest wywoływany przez zetknięcie z burzącą spokój informacją – kumulatywną i addytywną, nienarracyjną. Jednostki tworzące rój same karmią cyfrowe media informacjami, również na swój własny temat; ten gest postrzegany jest przez nie jako wyraz wolności i autokreacji, podczas gdy Han widzi w nim akt samowyzysku¹⁹. Kształtowanie wizerunku w internecie jest czynnością alienującą, każda osoba chce odciąć się od innych, by podkreślić swoją indywidualność – dlatego rój różni się od tłumy, jego członkowie karmią się iluzją bycia unikalnymi i nieograniczonymi przez wpływ reszty społeczeństwa. Im więcej informacji ulega upublicznieniu, tym większa transparentność cyfrowej rzeczywistości; a łatwy dostęp do szczegółów życia każdego człowieka czyni zaufanie zbędnym archaizmem, który można zastąpić kontrolą nad innymi poprzez posiadanie informacji na ich temat²⁰. Dzielenie się opowieściami o swoim życiu i tworzenie autonarracji okazuje się niepotrzebne. Nikt nie musi decydować o tym, czy w cudze historie wierzyć – wystarczy oddać się *stalkingowi* i dowiedzieć wszystkiego samodzielnie.

Rozpad wspólnego świata przeżywanego, definiowanego przez Hana za Habermasem jako rodzaj wspólnoty komunikacyjnej²¹, stanowi podstawę przemiany rzeczywistości opisywanej w kolejnym eseju – przekształcenia demokracji w infokrację. Warunkiem powstania dyskursu demokratycznego jest istnienie kultury publicznego debatowania, uzależnionej od zdolności skupienia uwagi oponentów oraz chęci przeniknięcia myślą argumentów drugiej strony, by w odpowiedzi stworzyć własną narrację polityczną. Proces niszczenia narracyjnego charakteru debat rozpoczęły wspomniane wyżej media typu amfiteatralnego. To one zamieniły politykę w *performance*,

¹⁶ Ibidem, s. 181.

¹⁷ Ibidem, s. 197.

¹⁸ Ibidem, s. 16.

¹⁹ Ibidem, s. 47.

²⁰ Ibidem, s. 65.

²¹ Jürgen Habermas, *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*, przeł. Małgorzata Łukasiewicz, Kraków: Wydawnictwo Universitas 2000, s. 338.

efektywność przedstawianych opowieści kandydatów przekształciły w efektywność wizerunku oraz występu, a demokrację w telekrację i teatropację²². Cyfryzacja pogłębiła te zmiany poprzez działanie algorytmów. Wytwarza ono izolowane przestrzenie internetowe, w których jednostki posiadają ograniczony dostęp do narracji przedstawiających argumenty stron o przeciwnych poglądach. Każdy kształtuje swoje opinie w oparciu o własny *feed*, dopasowany do indywidualnych preferencji – zatem nawet stworzenie wspólnoty w obrębie jednej opcji politycznej staje się trudne. Poglądy zbudowane na podstawie fragmentarycznych informacji są podatne na manipulację; ostatecznie nie przedstawiają spójnej wizji świata, narracji roszczącej sobie pretensje do stania się prawdą w oczach wyborców. Ten ostatni aspekt jest zdaniem Hana kluczowy w kontekście przemiany demokracji w infokrację. Politycy nie tworzą już opowieści o nowym porządku społecznym, nie poszukują prawdy; zamiast tego sterują nastrojem dzięki sztabowi ludzi zatrudnianych do obsługi profili w *social mediach*. Debata staje się wojną informacyjną²³.

Zastąpienie wspólnoty przez rój cyfrowy, a demokracji przez infokrację jest więc efektem zaniku ludzkiej zdolności narracyjnej, tradycyjnie odpowiedzialnej za wytwarzanie relacji pomiędzy ludźmi i takiej sfery publicznej, w której możliwa jest wymiana argumentów. Winowajczynią jest tu cyfryzacja, zmieniająca strukturę ludzkiego doświadczenia. Nowy sposób przeżywania rzeczywistości odbiera jednak człowiekowi coś więcej i na znacznie głębszym poziomie – jego egzystencja traci wszelkie znamiona tajemniczości, wyższego sensu i metafizycznego znaczenia. Staje się odczarowana. Han wprost odwołuje się do koncepcji Maxa Webera²⁴; rozwija ją jednak i modyfikuje, tak aby odpowiadała cyfrowym realiom. Jednym z głównych warunków Weberowskiego odczarowania było podporządkowanie ludzkiego doświadczenia prawdom racjonalności i intelektualizacji, co z kolei prowadziło do wykształcenia skrajnie instrumentalnej postawy wobec rzeczywistości i zniknięcia nieracjonalnych wartości z życia społecznego²⁵. Tymczasem zdaniem Hana klasyczna racjonalność wymaga złożonej refleksji narracyjnej, w epoce cyfrowej zastąpionej przez algorytmiczne kalkulacje przeprowadzane przez maszyny na fragmentarycznym materiale informacyjnym²⁶. Za to dawniej diagnozowane zubożenie wymiaru aksjologicznego świata autor określa jako proces przewartościowywania, wciąż jednak fundowany na odniesieniu do tradycyjnych wartości, na aktywnej niezgodzie na nie. Cyfrowy nihilizm cechuje natomiast rozkład woli wartościowania oraz brak motywacji do krytycznego ustalania, co prawdziwe i wartościowe – do tego niezbędna jest bowiem utracona zdolność narracyjna²⁷.

²² Byung-Chul Han, *Kryzys narracji*, s. 86–87.

²³ Ibidem, s. 94–97.

²⁴ Ibidem, s. 173.

²⁵ Por. Max Weber, *Nauka jako zawód i powołanie*, przeł. Paweł Dybel, w: Max Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, Warszawa: Wydawnictwo Znak 1998, s. 138.

²⁶ Byung-Chul Han, *Kryzys narracji*, s. 108–109.

²⁷ Ibidem, s. 117–118.

Najistotniejszą różnicą pomiędzy klasycznym odczarowaniem Webera i cyfrowym odczarowaniem Hana jest jednak to, że pierwszy autor widział wobec tego stanu rzeczy pewną alternatywę. Jednostka mogła poszukiwać wyższego sensu egzystencjalnego poza racjonalistycznym systemem społecznym – w domenie przeżyć mistycznych, braterskich relacjach międzyludzkich czy zwróceniu się ku instytucjom religijnym²⁸. Tymczasem Han odbiera pojedynczym ludziom tego typu sprawczość – określa wszystkich bez wyjątku konsumentów cyfrowych treści mianem „bydła”²⁹. Diagnozuje kryzys narracji, ale nie proponuje na niego remedium. Nie bierze pod uwagę tego, że wciąż istnieją obszary doświadczenia wymykające się wpływowi mediów cyfrowych oraz wspólnoty dzielące się historiami, mimo że nie przynosi im to zysku. W *Kryzysie narracji...* trafnie przedstawione zostają pewne niepokojące tendencje widoczne we współczesnej rzeczywistości zachodnich społeczeństw; ta wizja ma jednak zbyt totalizujący charakter. Zdolność narracyjna traktowana jest jak synonim człowieczeństwa, którego Han z wyższościowej pozycji odmawia wciąż przecież ludzkiemu ogółowi. Tymczasem cyfrowa fragmentaryzacja doświadczenia może być postrzegana nie tyle jako upadek wszelkich narratywów, ile raczej wyzwanie dla zdolności narracyjnej pojedynczych podmiotów i szansa na stworzenie nowych, zaczarowujących świat opowieści.

References

- Chayka Kyle, *The Internet's New Favorite Philosopher*, „The New Yorker” 17.04.2024, <https://www.newyorker.com/culture/infinite-scroll/the-internets-new-favorite-philosopher> [dostęp 29.11.2024].
- Czyżewski Marek, *Recenzja eseju „Kryzys narracji” Byung-Chul Hana*, „Przegląd Socjologiczny” 2024, nr 73, s. 209–216.
- Godlewski Grzegorz, *Poza nachylenie tekstowe, w stronę doświadczenia przedtekstowego. Wskazówki terapeutyczne*, „Teksty Drugie” 2018, nr 1, s. 61–78.
- Habermas Jürgen, *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*, przeł. Małgorzata Łukasiewicz, Kraków: Wydawnictwo Universitas 2000.
- Han Byung-Chul, *Duch nadziei i inne eseje*, przeł. Rafał Pokrywka, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2025.
- Han Byung-Chul, *Kryzys narracji i inne eseje*, przeł. Rafał Pokrywka, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2024.
- Han Byung-Chul, *Nie(do)rzeczy*, przeł. Marcin Leszczyński, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2023.
- Han Byung-Chul, *Rytuały stabilizują życie*, przeł. Piotr Napiwodzki, „Znak” grudzień 2023, <https://www miesiecznik.znak.com.pl/byung-chul-han-rytuały-stabilizują-życie/> [dostęp 1.09.2025].

²⁸ Por. Max Weber, *Nauka jako zawód*, s. 138–139.

²⁹ Byung-Chul Han, *Kryzys narracji*, s. 75 („konsumenckie bydło”), s. 180 („konsumpcyjne bydło”).

- Han Byung-Chul, *Spoleczeństwo zmęczenia i inne eseje*, przeł. Rafał Pokrywka, Michał Sutowski, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2022.
- Lyotard Jean-François, *Postmodernizm dla dzieci. Korespondencja 1982–1985*, przeł. Jacek Migasiński, Warszawa: Fundacja Aletheia 1998.
- Płuciennik Jarosław, *Ewolucja opowiadania od storytellingu do storsellingu i z powrotem. Paradoxy i wstępne rozpoznania terminologiczne*, „Zagadnienia rodzajów literackich” 2024, nr 67, s. 249–268.
- Strawson Galen, *Against Narrativity*, „Ratio” 2004, nr 4, s. 428–452.
- Weber Max, *Nauka jako zawód i powołanie*, przeł. Paweł Dybel, w: Max Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, Warszawa: Wydawnictwo Znak 1998, s. 111–140.